

DUES PINTORES VILASSARENQUES DEL SEGLE XIX I PRINCIPIS DEL XX EN UN PAÍS EN QUÈ LES DONES “NO PINTAVEN RES”. LA MARIA FERRÉS (1874-1964), I LA CARME ROVIRA (1907-1985).

MA. TERESA SIERRA I FORNELLS
JORDI CASANOVAS I BERDAGUER
Centre d'Estudis Vilassarencs

Introducció

La comunicació que presentem és una breu aproximació biogràfica a dues dones pintores vilassarenques la Maria Ferrés i Puig (1874-1964), coneguda també com “Maria Freser”, i la Carme Rovira i Fortuny (1907-1985), nascudes a finals del segle XIX i principis de XX.

Volem posar de relleu el seu paper de precursors en una societat en què les dones dient-lo pel broc gros, “no pintaven res” en el món artístic. La seva determinació, silenciosa, a fer-se presents en el camp de l'art, partint del rebuig a qualsevol insinuació d'una suposada incapacitat “natural” de la dona per a la creativitat artística. Ho van fer en un context on l'home havia construït el món social, intel·lectual, artístic i religiós a imatge i semblança seva, atès que els homes posseïen el poder en la majoria dels àmbits de la vida¹. Un sistema centrat en els homes, en què les dones havien tingut molt poques oportunitats de desenvolupar les seves capacitats amb el mateix abast que els homes (la idea dominant era que la dona es relacionava més amb la naturalesa i la intuïció; i l'home amb la cultura i l'activitat intel·lectual)². A més en un context local on van néixer i viure durant la seva infància i joventut poc o gens propici (Vilassar de Mar era una població de menys de 4.000 habitants sense pràcticament vida artística) la Maria Ferrés i la Carme Rovira, dones vilassarenques de generacions i de classe social diferents van ser capaces d'obrir-se camí, de trobar oportunitats, per exhibir el seu treball i desenvolupar la seva obra com a artistes i que aquesta fos reconeguda.

Aquesta comunicació vol ser també un petit homenatge a aquestes precursors.

Maria Ferrés i Puig, dibuixant i pintora aquarel·lista de Vilassar de Mar³

Maria Ferrés i Puig (1874-1964) coneguda, també, com *Maria Freser*, *MF*, *Mari-Clo* o *Senyora Homs*, nasqué a Vilassar de Mar a ca la Duana al si d'una família benestant de la vila

¹ Revista Sapiens Vicente Moreno el *El llarg camí cap a la igualtat de la dona: el segle XX com a segle de les dones*. Veure: <http://blogs.sapiens.cat/socialsenxarxa/2010/12/05/el-llarg-cami-cap-a-la-igualtat-de-la-dona-el-segle-xx-com-a-segle-de-les-dones/> (consultat el març del 2016)

² Article *Feminismo y Arte*, al blog Artes Visuales, material de apoyo para alumnos de secundaria. Veure: <http://artesvisuales31.blogspot.com.es/2007/09/feminismo-y-arte.html>

³ Aquests apunts biogràfics sobre la Maria Ferrés són deutors d'escrits de l'historiador vilassarenc Damí Bas i de diverses publicacions: Enciclopèdia Viquipèdia, Diccionari Biogràfic de Dones entre d'altres.

amb tradició naviliera i branques familiars establertes a l'Uruguai i l'Equador. Filla d'Elvira Puig Mir de Cal Xani i del capità de vaixell Eduard Ferrés Viada de Ca la Duana era la tercera de cinc germans; entre ells l'Eduard destacat arquitecte modernista. La situació familiar li permeté dedicar-se a la pintura. De petita rebé una educació laica i acurada al si d'una família culta. Estudiarà a l'escola de noies privada del Camí Ral de la vila. S'inicià a la pintura en molt jove de forma autodidacta aconsellada pel seu germà Eduard, copiant a l'aquarel·la de targetes postals i flors de la natura, després el dibuix al natural etc.

El 1899 es casarà amb l'arquitecte vallenc Lluís Homs Moncusí, amic i company de carrera del seu germà, pertanyent a una família d'hisendats de Valls. Va recórrer i residir en diversos pobles de Catalunya per la feina del seu marit (La Pobla de Lillet (cimentera), Bonmatí, prop de Girona (reclosa i central hidroelèctrica al riu Ter) etc.). S'instal·laren el 1906 finalment a Barcelona on estudiaren els seus fills, passant els estius a Valls a can Tafarra del Pati i a la masia Homs, i a Vilassar de Mar a ca la Duana, la casa on havia nascut. No serà fins que els seus dos fills, Anton i Elvira, arribaren a la joventut que es dedicà plenament a la pintura i al dibuix.

Cap al 1918, amb quaranta-quatre anys, serà deixeble del pintor i gravador mataroní Rafel Estrany i Ros, que l'inicia en la tècnica del gravat i la introduirà en el món de les galeries i de les exposicions. Amb R. Estrany exposà el 1922 a la Sala Parés de Barcelona. En el catàleg de l'exposició figuren com obres de R. Estrany una trentena d'aiguaforts de gran format, i de la "Maria Freser" una trentena d'aquarel·les i una dotzena de petits aiguaforts. Les obres de la pintora foren considerades d'innegable interès per la crítica.

El 1923 i el 1924 repetiran exposició també a la Sala Parés. El 1925 ho farà ja en una exposició col·lectiva a la mateixa sala. La pintora continuarà creant i exposant la seva obra de forma individual o col·lectiva durant més de trenta-cinc anys, es reconten un total de vint-i-quatre exposicions en diferents ciutats Barcelona (Sales: Parés, Dalmau, i galeria La-ietana), Madrid i Valls)⁴. Durant la seva vida artística va ser objecte de favorables crítiques a la premsa general i les revistes especialitzades (L'Esquella de la Torratxa, La Gasetta de les Arts, Revista Bellas Artes, Dia Gràfic, Joventut Catalana, diari "La Vanguardia", La Veu de Catalunya etc.)⁵.

Com es descriu a l'article "Maria Freser cròniques des de el balcó"⁶ "…Tenia l'educació acurada i de família culta. Podríem dir el que s'esperava per part de la seva classe burgesa. Sabia portar una casa, cosir, fer puntes, tocar el piano, dibuixar i pintar. Dibuixar formava part d'una formació destinada a realitzar la dona dins l'àmbit domèstic: administrar, criar els fills, acompanyar el marit i fer feliç la vida dels familiars. Les circumstàncies van ser favorables perquè pogués transgredir els estrets marges de moviment previstos per a la dona burgesa. En primer lloc, l'onada de llibertat i revolta que es va viure el primer terç de segle xx, les idees

⁴ El llistat de les ciutats, i les sales i espai d'exposicions es pot veure a *Diccionari Biogràfic de Dones*

⁵ La relació de revistes, diaris i premsa especialitzada es pot veure al *Diccionari Biogràfic de Dones* i "Maria Freser cròniques des de el balcó"

⁶ Opinió citada

igualitàries de classe i de gènere promogudes pels moviments socials, els trencaments de convencions en els "feliços anys 20" i la particular onada progressista dels anys republicans. En segon lloc, l'ambient familiar culte, el marit i el germà arquitectes, les relacions amb artistes, que devien esperar la seva dedicació a l'art. Per sobre de tot, cal tenir en compte un element fonamental, una força que la va empènyer a treballar, dia rere dia, seguint un impuls de realització personal. Allò que en diem vocació la va conduir a un treball continuat i coherent i a fer-se mereixedora d'una consideració de professionalitat que molt poques dones del seu temps van aconseguir..."

La Maria Freser s'especialitzà en la pintura de rams de flors, marines i figures. Treballà l'aquarel·la, l'oli, els dibuixos i els gravats (aiguaforts i punta seca). Amb l'aquarel·la féu flors, jardins i algun paisatge; dibuixà ballarines, gent del carrer, gent mirant llibres a les parades de la Fira del Llibre, gent contemplant les seves obres a les exposicions, gent vivint la guerra civil des de la rereguarda... Utilitzà el gravat per a la representació de gitanos, ballarines, bruixes, etc. Treballà a l'oli poques obres, mai exposades.

També féu pintura mural. A la façana de la masia de Valls pintà uns preciosos galls blancs, arrencats asimètricament a banda i banda d'un finestral, i en el respatller d'un banc del jardí esgrafà quinze oques en diferents posicions, palesant la seva capacitat de copsar simultàniament i amb quatre traços el moviment i la individualitat.

Les aquarel·les de flors són les seves obres més tradicionals. En pintà moltes, de diferents formats i dimensions. Les signà com «Maria Freser», com «MF» i tota una sèrie representant rams, sense recipients, fetes pels volts dels anys 50 per vendre-les entre el veïnat de Valls, com «Mari-Clo» (Clo hipocorístic de Clotilde, el seu segon nom). Ho signà així perquè eren obres que considerava menors.

El dibuixos i gravats són sempre de figures molt diverses. Féu uns aiguaforts sobre el poema de Carles Fages de Climent Les bruixes de Llers, sobre temes de Valls, com calçotades, castellers, balls i oficis tradicionals, gitanes...; també una sèrie de gravats d'influència goiesca carregats d'ironia i de sàtira. Especialment interessants són els dibuixos aquarel·lats sobre personatges que es trobaven pel carrer durant la guerra civil: el soldat acomiadant-se, els qui marxen cap a l'exili, la guàrdia mora de Franco, grups de joves falangistes, etc.

Veritablement és en els gravats i, especialment, en els molts dibuixos i apunts que realitzà on l'artista es manifestà plenament. Hi posà la seva tècnica perfecta i la seva pròpia ànima per aconseguir amb pocs traços no només donar sensació de moviment, sinó copsar l'estat anímic de les persones representades. Mitjançant els dibuixos, sovint aquarel·lats, es convertí en cronista gràfica del món que l'envoltà, reflectint allò que ocorregué en el dia a dia: des dels personatges del mercat fins a la gent que fa cua per aconseguir menjar durant l'època de l'estraperlo, tot passant per les ballarines del Liceu, etc.

L'artista, recordada com a persona alegre, simpàtica, bona observadora, moderna, culta i molt activa, exposà l'any 1945 amb el grup d'Artistes Vallencs i col·laborà en algunes revis-

tes, com el quadern de divulgació turística Setmana Santa de Tarragona o la revista Mirador.

La Maria Ferrés i Puig morirà a l'edat de 90 anys a Valls el 1964, on és enterrada al costat del seu marit.

El 1990 la vila de Vilassar de Mar on havia nascut reconegué la vàlua de l'artista dedicant-li un homenatge: *L'Exposició-Homenatge a Maria Freser (1874-1964)* del 7 al 16 d'abril de 1990. Organitzada pel la junta del Museu de la Marina i amb l'ajut dels seus fills. Anton i Elvira Homs Ferrés, aquesta també pintora, que cediren les obres, es celebrà a la Sala Laietana al c/ Sant Roc de la vila. S'exposaren cinquanta-cinc obres emmarcades, setanta aquarel·les més de dibuixos i esbossos de petit format. L'exposició tingué un gran èxit de públic.

Arrel de l'exposició els fills de la pintora feren donació de gran part de les obres a la població que avui estan dipositades en el Museu de la Marina de Vilassar de Mar.

L'Ajuntament de Vilassar de Mar, l'any 2009 va reconèixer la tasca artística de la pintora vilassarenca dedicant-li l'Espai Públic "Maria Freser" al c/ Lluís Guardiola, nº32 de la vila.

Bibliografia

Bas, Damià. *"L'Exposició-Homenatge "Maria Freser": Antecedents, l'homenatjada, l'exposició, la donació, balanç, agraïment ..."*. Singladures [Vilassar de Mar], núm. 9, juny 1990, p. 2.

Maria Ferrés Puig. *Diccionari Biogràfic de Dones*. Barcelona: Associació Institut Joan Lluís Vives Veure: http://www.dbd.cat/fitxa_biografies.php?id=695

Aviñoa, Xosé, et al. *Maria Freser : Apunts del Liceu*. Cabrera de Mar: Galerada, 2000.

Padró, Agnès, et al. *Maria Freser: Cròniques des del Balcó*. Quaderns de Vilaniu [Valls], núm. 43, 2003, p. 109.

Carme Rovira, la pintora naïf de Vilassar de Mar

El naïf⁸ es un terme provinent del francès que significa infantil, ingenu i es caracteritza per una falta de coneixements tant tècnics com teòrics, normalment amb la manca de sistemes de perspectiva o línies de fuga, és una recerca constant de la infància i la senzillesa del que es percep. Es caracteritza per la ingenuïtat i l'espontaneïtat i s'hi destaca l'ús de colors vius, de perspectives inexactes dutes a terme per la intuïció, recorda amb molts aspectes l'art dels infants. És una pintura molt detallista, colorista i expressiva. El dibuix sols ser incorrecte i amb contorns molt definits, amb precisió i sensació volumètrica de les figures. .

Els artistes que van desenvolupar aquest corrent artístic eren generalment aficionats, no es dedicaven professionalment a la pintura i no tenien cap preparació acadèmica, es podrien considerar autodidactes. La temàtica es relaciona amb tot allò que ens envolta, amb el que coneixem i som capaços de dominar, com la vida camperola o familiar, es costums, les tradicions i la religió. El que fa especial aquesta pintura es que, tractant els mateixos temes que

⁷ Damià Bas, "Exposició Homenatge a Maria Freser" Revista Singladures nº 9 1990.

⁸ Per profunditzar sobre el corrent artístic "Naïf" veure *Enciclopèdia Viquipèdia*: <https://ca.wikipedia.org/wiki/Na%C3%AF>

fan altres estils, aporta imaginació i vivacitat.

Així es com es pot descriure a la Carme Rovira i Fortuny, nascuda a Vilassar de Mar el 1907, filla de pagesos va tenir una infància feliç, sobretot a casa dels seus avis materns. Com que era filla única, va ser criada amb molts requisits i contemplacions i tot i ser de família humil mai no va ser apartada de l'escola, va estudiar primer al Cumú de les Noies, l'escola pública de Vilassar de Mar i després a l'Escola de la Presentació. A partir dels catorze anys va entrar a treballar de teixidora a la fàbrica anomenada "Can Nyol Petit" fins els vint-i-dos.

Vivia amb els seus pares que eren pagesos, a una casa de lloguer al carrer de St. Pere, coneguda com a "can Martí dels Ous". El seus pares llogaren dos joves aragonesos com a mossos; amb un d'ells en Manolo Garcia i Casabona s'hi va casar als dinou anys i va tenir dues nenes, la Margarida, que morí als divuit mesos de meningitis i més tard la Paquita. Després de morta la seva primera filla també va morir la seva mare. Aquest fets va provocar a la Carme la caiguda en la misèria i, amb vint-i-dos anys va trobar-se amb una nena al món, amb un marit i un pare dels quals havia de fer-se càrrec. Acabada la guerra civil, van empresonar en Manolo i condemnat a mort per republicà, però posteriorment se li va commutar per una pena de tres anys de presó. Això va fer que s'empitjorés la relació i acabarien per separar-se. Durant anys va viure només per la filla, fins que varen tenir una forta discussió i mai no va tornar a saber res d'ella, s'havia casat i vivia al Masnou.

Prop de la cinquantena Carme Rovira té un accident que l'obligarà a fer llit durant una llarga temporada, un dia mentre feia mitja al pati, va llegir: "per oblidar les penes, agafi pinzells, vagi a la muntanya i pinti". Camí de la muntanya, conegué el pintor Enric Modolell de Cabrera de Mar, la seva amistat tingué una forta influència en les primeres pinzellades. L'ànim a portar quadres al marxant de Galeries Laietana, que n'hi comprà cinc o sis per tres-cents pessetes. També la introduí en la relació amb d'altres pintors, conegué Ramon Rogent, Josep M. de Sucre i Ramon Muns que, juntament amb l'escriptor Lluís Guardiola, l'acolliren en el grup cultural Amics de Vilassar.

El 1956 triomfà amb un parell d'obres al IX Saló d'Octubre de Barcelona, on la descobriren i valoraran els experts. La premsa i els crítics qualificaren la seva pintura d'autèntic naïf, pintura sense contaminació de cap escola. Per tal de celebrar el seu èxit en l'exposició de Barcelona, l'Associació Amics de Vilassar decidí fer-li un homenatge i moltes botigues del poble exposaren obres seves.

Encara que es va iniciar a Vilassar de Mar, la situació econòmica se li va complicar i va anar a fer de minyona a un hotel a Palma de Mallorca, on va viure tres anys i durant les hores de descans pintava i plasmava els paisatges mallorquins en les seves ingènues obres. Allí també conegué altres pintors i artistes que li organitzaren una altra exposició.

A la tardor de 1962, la Carme s'embarcà a l'aventura parisenca, amb l'oferiment d'una feina com a minyona en una família fins el 1967. Després passa a netejar despatxos i oficines. A París exposa amb altres pintors, al Saló dels independents. El 1964 participà en una mostra d'artistes espanyols i a la mostra *Art Libre*.

A principis de 1984, a París, on vivia en un diminut apartament que havia comprat el 1964, al barri de St. Denis, exposà al Grand Palaix dels Camps Elisis. Mai va pintar sobre un cavallet, si es tractava de gautxes se'ls posava a la falda i si era una tela massa grossa, l'estirava sobre la taula. Durant la seva estada a París no va perdre el lligam amb la gent de Vilassar, de tant en tant rebia visites de molta gent del poble, se'n va arribar a dir de casa seva el Consolat de Vilassar a París. Un d'ells fins i tot va viure diversos mesos a casa seva i explicava que la Carme era una dona alegre, dinàmica, liberal, molt treballadora, una mica extravagant en la vestimenta i que li encantava anar a ballar els dissabtes i diumenges a la tarda.

Caigué malalta de gravetat, després de passar per diferents centres hospitalaris, fou ingressada en un establiment mèdic especialitzat en malalties de la sang, a l'Alta Savoia. Morí a Passy, (Illa de França), l'1 de març de 1985. Les seves darreres paraules foren: *"Porteu-me a Vilassar, potser veient el mar em curare"*. Les seves despulles arribaren a Vilassar de Mar el 15 de març, on fou enterrada el dia 16. La Carme va ser una dona dinàmica, treballadora i molt liberal. Havia previst en el seu testament la creació d'una fundació, que dugués el seu nom, amb la intenció que a casa seva, actualment propietat de l'Ajuntament de Vilassar de Mar, s'hi instal·lés un museu. Anteriorment l'any 1962 el Consistori ja havia reconegut la seva tasca artística donant el nom de "Jardí de la Pintora" al pati davant de "Can Martí dels Ous". Posteriorment l'any 1985 es donà el nom de *"carrer de Carme Rovira"* al pas que va del carrer del Monte al "Jardí de la Pintora"⁹.

L'acompliment de la darrera voluntat de l'artista va trigar a fer-se realitat, pel deficient estat de conservació de l'immoble i el cost de les obres. El dia 21 de desembre de 2014 s'inaugurà la *Casa Museu Carme Rovira*¹⁰ on es mostra el món privat de la pintora i s'exposa una selecció de les seves obres, complementada amb la restauració de les pintures murals. Les 327 obres del fons de l'artista permetran una renovació periòdica del material exposat. Al primer pis hi ha les pintures i les escultures més representatives de la primera etapa de la pintora i a l'accés de les golfes s'hi exposen les seves obres de ceràmica. La distribució de l'edifici manté el seu estat original, fins i tot conserva el bany, la cuina i les cambres amb el mobiliari i el parament que emprà la pròpia artista. També s'exposen cartes i fotografies seves.

La premsa de l'època va etiquetar l'obra naïf de la pintora de "rovirisme"¹¹ perquè era única i original. Va ser una pintora amb reconeixement internacional¹². Una mirada a la relació de viles i ciutats on va exposar de les més de vint exposicions que va fer en durant la seva vida artística es compten a més de Vilassar i Argentona, les ciutats de Mataró, Barcelona, Palma de Mallorca, París, Miranda d'Ebro, València, Lleida, Bilbao, Madrid entre altres.

L'artista pintava records de la seva infantesa i el que sentia en els diversos moments de la seva vida. La seva pintura era amable, alegre i vitalista, amb nombrosos detalls i colors

⁹ Veure: Damià Bas *"Carrers i Gent de Vilassar de Mar"*. 1997, pàgina 158.

¹⁰ Museu Municipal de Vilassar de Mar Casa Museu Carme Rovira. Veure: <http://museuslocals.diba.cat/museu/277877>

¹¹ Veure díptic de la Casa Museu Carme Rovira de Vilassar de Mar <http://www.vilassardemar.cat/recursos-compartits/arxius/DIPTIC%20CARME%20ROVIRA.pdf>

¹² Veure Relació d'exposicions a Enciclopèdia Viquipèdia: https://ca.wikipedia.org/wiki/Carme_Rovira_i_Fortuny

brillants. Les seves pintures i dibuixos estan relacionats amb els indrets on va viure: Vilassar de Mar, Mallorca i París, sempre plens de dolçor, tendresa, sentiment i verdor, encara que també pintava paisatges totalment inventats amb animals de diversos hàbitats.

En la seva obra, destaca la manca de colors foscos i la preferència pels colors verd i vermell. Els materials que utilitzava eren senzills i assequibles, sovint reciclats. Vallejo-Nágera en el seu llibre *Naïfs espanyoles contemporàneos*, diu: “va saber amarar la seva vida i la relació amb els seus amics amb la mateixa sentor d’alegre poesia que brolla dels seus quadres” i de la seva pintura diu: “és autodidacta i la seva obra és classificada com una de les naïfs més pura d’Espanya. Carme Rovira és una meravella vivent. Un dels rars miracles de l’art innat: és una autèntica naïf.”¹³

A més de pintures i dibuixos, també va fer relleus de ceràmica, nadeses i va pintar mobles i estris d’ús diari. Tota la seva obra, tant les pintures com la ceràmica, va ser considerada com un dels estils més purs de l’art naïf de mitjans del s. XX

Amb aquesta exposició es vol donar el reconeixement que es mereix la Carme Rovira, pintora naïf, donar-li renom dins del seu poble i defensar a les dones al món artístic. Tot allò femení, en termes convencionals, només ha ocupat un lloc especial al camp de l’art, s’ha utilitzat la dona com a element contemplatiu o d’estímul pel conjunt masculí.

Com apuntàvem a la introducció, a partir de finals del segle XX, el feminisme va assumir una postura rellevant en l’àmbit artístic, gràcies a les reivindicacions socials. Les artistes van situar les seves obres des de l’experiència social, acceptant que no serien acceptades com les masculines, tot i que fossin igualment vàlides. La majoria d’artistes femenines van intentar evitar les tècniques tradicionals, com pintar sobre tela, intentaven introduir nous mitjans com el “Performance”, l’art ambiental, etc. Van entrar a l’art a través de la dona, però no lligant-se a l’estètica sinó situar a la dona a la societat del moment.

Bibliografia:

Gelpí Maltas, Maria Gràcia. «Carme Rovira i Fortuny (Vilassar de Mar 1907 - Alta Savoia 1985)». *Singladures* [Vilassar de Mar], núm. 26, desembre 2009, p. 93.

Bas Macià, Damià. *Carrers i gent de Vilassar de Mar : Qui és qui a la nomenclatura urbana*. Vilassar de Mar: L’autor, 1997.

Canyameres Casals, Montserrat. *Carme Rovira : Obra i vida d’una pintora naïf. Argentona: L’Aixernador*, 1989.

Serrano Méndez, Alexis: *1001 curiositats del Maresme*. Ed Robinbook, 2014, p. 220.

Ruth Pérez; Ainara Alarcon; Luis Romero, i Roger Valero. Professor: Jesús Arbués. Alumnes de 1r. de Batxillerat INS Vilatzara: *Rutes geolocalitzades. Realitat augmentada. Carme Rovira, pintora naïf*. Maig 2014.

¹³ Veure: Montserrat Canyameres, “Carme Rovira obra i vida d’una pintora naïf” 1989. Pàg. 20 i 49.

Maria Ferrés i Puig
(1874-1964) "Maria Freser"

Carme Rovira i Fortuny
(1907-1984)